

Schlanger András

Előttörténet

Az utóbbi években, baráti beszélgetésekben gyakran felmerült a kérdés: hogyan történhetett, hogy a rendszerváltáskor viszonylag jó helyzetből induló Magyarország mára Európa legszegényebb és legkorruptabb országa lett, az intézményrendszer, az egészségügy, az oktatás, a magaskultúra stb. ma ott tart, ahol tart? Miért lett ebből az országból ilyen jövőkép nélkül való, rosszkedvű, undok, végletekig megosztott hely? És nem a hátunk mögött, hanem a jelenlétünkben, a szemünk láttára. Az értelmiség asszisztálásával vagy közreműködésével. Mit tettünk vagy mit nem tettünk, hogy *ne így legyen?* Mit tehetettünk volna? Mit kellett volna másképpen tennünk?

Úgy gondoltam, hogy ezeket a kérdéseket érdemes lenne egy színházi este keretében körüljárni. El is kezdett formálódni a fejemben egy előadás, de a napi feladatok a tervek elé tolakodtak. Aztán tavaly ősszel a Dunakanyarba, Nagymarosra költöztem, és a kellemes környezetben szabad óráimban újra előkerült a színházi este terve. Koskovics Éva barátomnak (közgazdász, közéleti aktivista) tetszett a dolog, mi több, vállalta, hogy átvegye a szervezés terheit, és noszogasson, ha netán

olykor-olykor erőt venne rajtam a csüggedés.

Huszedik századi és kortárs versek, prózák, esszék adják az előadás gerincét. A válogatásban segítőtöm Várady Szabolcs és Bognár Róbert. Dalok is lesznek, a korszak ikonikus darabjai. A zongoránál a zenei szerkesztő, Kémenczy Antal.

A téma az értelmiség felelőssége. Bródy János ma is aktuális (irányt és címet adó) kérdését kölcsönözve: *Miért hagytuk, hogy így legyen?* Bognár Péter filmes szakember technikai közreműködésével feltettem a kérdést olyan személyiségeknek, akiknek minden bizonnyal érvényes, fontos és érdekes mondandójuk van a témában, és akik egy-egy gondolatukkal – a díszletként is szolgáló vetítővászonon – megjelennek majd mellettem a színpadon jövő februárban.

Íme a névsor: Ascher Tamás, Iványi Gábor, Kéri László, Kiss Judit Ágnes, Lengyel László, Parászka Boróka, Radnóti Sándor, Romsics Ignác, Sz. Bíró Zoltán. A *Mozgó Világ* jóvoltából többük interjújának szerkesztett, a kérdéseket is kihagyó szövege írásban is megjelenik. Bízom benne, hogy kedvet csinál az olvasóknak, és a színházi esten is a vendégeim lesznek.

„Miért hagytuk, hogy így legyen?”

Radnóti Sándor: „Hőkölő harcok népe”

16

2010-ig bukdácsoló, ügyetlenkedő demokrácia volt Magyarországon jobb-rosszabb, tehetségesebb-tehetségtelenebb kormányok és kormányfők követték egymást. Az utánuk jövő Orbán-kormányok óriási lehetőséget kaptak, mert hatalmas többséggel választották meg őket, tehát létrehozhatták volna a társadalmi békét, normális szintre csökkenthették volna azokat az elmentéteket, amelyek fennálltak az országban, és létrejöhetett volna egy igazi demokrácia. Ők az ellenkező utat választották, nevezetesen egy olyan abszolúthatalom-képzést, amelyben mindenki ellenség, aki nem híve, részese, haszonélvezője a hatalomnak. Aki nincs velünk, az nem ellenfél, akit vitában vagy választásokon kell legyőzni, hanem olyan ellenség, akit meg kell semmisíteni, akit gazdaságilag és minden egyéb módon lehetetlenné kell tenni. Az Orbán-kormányok az autokrácia jogi megalapozásán, majd totális kiépítésén, megszilárdításán munkálkodtak. Tekintélyuralmi építményük egy olyan piramis, amelynek tetején a miniszterelnök ül, minden lényeges kérdésben ő dönt, következésképpen rendkívüli felelőssége van abban, ami Magyarország történik.

Mi történik? Sokat elmond erről a világról, hogy csak tizenhat éves korig kötelező iskolába járni, holott a fejlett világban éppenséggel növekszik az oktatás ideje, a tanulás ideje. Ugyancsak a vi-

lágtenenciával szemben nálunk technikumokba, szakközépiskolákba irányítják a gyerekeket, és készakarva rontják az egyetemek színvonalát. Szolgákat akarnak, nem kritikus értelmiséget. És felnőnek olyan generációk, amelyek ebben a légkörben élik az életüket. Az általános kulturális színvonal lezüllesztése ellen sokan tiltakoztak, és mindmáig sokan küzdenek erejük szerint. Nem a társadalom egésze, hiszen a társadalom egésze az egész irányt megszüntethette volna. Kialakultak különböző közösségek a társadalmon belül, például a tanárok közösségei, amelyek tiltakoztak, tüntettek. Aztán elhalt az ellenállás. Lehet, hogy bizonyos szakmákban, bizonyos területeken jobban kellett és lehetett volna mozgósítani, de a globális képet elnézve bajos megmondani, hogy mely ponton állapítható meg a hatalomnak kiszolgáltatott társadalom felelőssége. Adyt idézve ma is azt mondhatom az egész magyar társadalomra, hogy „Sohse harcolt még harcot végig, / Csak lomhán és gyáván kavarta”. Igen, ez a „Hőkölő harcok népe... Önerejét feladta mindig, /Sohse szegzett erőt erőnek”. A választásokon nem háritottuk el azokat a rendkívüli veszélyeket, amelyeket az Orbán-féle kormányzás kínált, majd bizonyított. Aminek az az oka, hogy Magyarországon nem alakult ki az a fajta polgári érzékenység, amely más szerencsésebb országokban évszázadok során kialakult, és

nem engedi meg azokat a szélsőséges autokrata eljárásokat, amelyek nálunk mindennaposok lettek. Ami harminc évvel ezelőtt felháborított bennünket, azt vállvonással elintézzük, holott újra és újra találunk felháborodnivalót, minden nap kínál valami aljasságot, árad a gazság. Ez sokunk mindennapi érzése. Mégis inkább azon az állásponton vagyok, hogy az értelmiségnek nem volt olyan felelőssége, ami miatt most, életünk alkonyán bűnbánóan kellene arra gondolnunk, hogy mi mindent tehattünk volna másképp. Nem sok mindent tehattünk volna másképp.

1948 óta generációk éltek egy olyan társadalomban, amelyben bizonyos dolgokat nem mondhatott ki az ember, ha viszonylag békén és a magánéletben szabadon akart élni. Nyilvánvaló volt, hogy nem veheti fel a szovjet csapatok jelenlétét Magyarországon, nem veheti fel a parlamenti demokrácia hiányát és szükségességét és így tovább, és így tovább. Nemzedékek alkalmazkodtak ehhez egymás után. Nyakunkba esett '89-ben a boldogító szabadság, amely megszüntette a „legvidámabb barakk” állapotot. Ma jóval szabadabb világban élünk, mint akár a Kádár-rendszer legjobb korszakában. Nem békésebb, nem nyugodtabb, nem elégedettebb, de mindenképpen szabadabb világban élünk. De kétségtelen, hogy azok a reflexek, megszokások, amelyek kialakultak, nagyon nehezen múlnak el, nemigen szorítják ki őket polgári demokrata készségek. Ahogy Ady mondja a hőkölés népére: „lapulása is rávall”.

Eszembe jut egy Kádár-kori történet a hetvenes évekből. Egy ba-

rátomnál kopogtat a rendőrség, berohan egy rendőr, és azt mondja: „Ez jó lesz, ez jó lesz.” A barátom megkérdezi, hogy miről van szó, mi lesz jó. „Innen fogjuk megfigyelni a szemben lévő lakást.” Mire a barátom: „Innen ugyan nem, takarodjanak!” Hány ember mondta volna ezt Magyarországon? Hányan mertek nemet mondani? Meg sem fordult a fejekben, hogy ezt lehet.

Aztán a rendszerváltás előkészítésében és az első időkben felelősségtudatból, lelkesedésből, belső kényszerből sok értelmiségi vállalta a politikusságot, de egész életére nem akart közéleti értelmiségivé válni, vagy egy idő után megunt a szerepet. Tisztelet a kivételnek, azoknak, akik megmaradtak értelmiséginek, és lélekölő, agypusztító politikusi létük ellenére rendszeresen kifejtették véleményüket, még hozzá nagyon-nagyon magas szinten. Elsősorban a politikai filozófia két nagy személyiségére gondolok, Tamás Gáspár Miklósrá és Kis Jánosra. Az utóbbi ritkábban nyilvánul meg, de mindketten éles szemmel vették észre a veszélyeket, és mutattak rá az alternatívákra. Gáspár a *Szegény náci gyermekeink* című cikkében tíz évvel mindenki előtt figyelmeztetett a jobboldali ideológia eltolódására a fasizálódásra, amely ma már általános.

A rendszerváltás eufóriája bevitte a politikába az értelmiség jelentős részét, aztán az eufória utáni másnapos, macskajajos ébredés ki is vitte sokunkat. Ez kétségtelen, tehát itt talán meg lehet állapítani bizonyos általános felelősséget, „hagytuk, hogy így legyen”, de nem hiszem, hogy ez volna a rejtély kulcsa, vagyis hogy ezért alakult ki az

a szomorú helyzet, ami mára kialakult. Közben valami más is történt. Nevezetesen az, hogy az értelmiségieket, akiket tiszteltek, elkezdtek nem tisztelni. Egyre érdektelenebb lett, hogy mit mondunk. Vannak itt nálunk komoly emberek, mondta annak idején Balázs Béla, okos és művelt urak, akik jól tudják, hogy Ady Endre a legnagyobb magyar költő. „Hátaztán?... Vegyem ki a szivart a számból?” – adta szájukba a kérdést. Most ugyanez történik a mai magyar értelmiség színvirágával. Megnyilatkozik fontos ügyekben? Felemeli a szavát? Nem történik semmi. „Hátaztán? Vegyem ki a szivart a számból?”

Jó néhány évvel ezelőtt Bécsben láttam egy plakátot egy várostörténeti kiállításon. „Felszólítom a belügyminisztert, mondjon le.” Aláírás: Karl Kraus. Ő korának nagy publicistája, újságírója volt. Elgondolkoztam, hogy ki lehetne ma Magyarországon, akinek elég súlya volna, hogy történjen valami, ha ezt kimondja. Tévedés ne essék, ezt naponta mondják, de ki lenne, akinek kellő autoritása lenne? Autoritáson ez esetben nem politikai, hanem valódi tekintélyt értve. És arra jutottam, hogy nincs senki, mert akinek volna tekintélye, mondjuk, Esterházy Péternek, aki akkor még élt, amikor ezen méléztam, az el is veszítené éppen azáltal, hogy megteszi a felszólítást. Tehát aki őrizni akarja a tekintélyét, nem mond ilyet.

Mára Magyarországon megtörtént a politikai erkölcs és a politikai kultúra teljes lerothasztása. Amit ma látunk, a hazugság kultúrája, az ugrásra kész figyelem arra, hogy hol ront el valamit az ellenség. Nem az érdekel, hogy mit mond, mi

a tartalma, miért lehet egyetérteni vele, vagy kell ellene mondani. Ez az egyik súlyos következménye a magyar állapotok romlásának.

A szélesen vett kultúra rothasztásának fő terepe pedig az oktatás. A hatalom birtokosai a szakoktatásra teszik a hangsúlyt az általános készségek megszerzése helyett. Ez az irány a lehető legrosszabb mind a racionalitás, mind a morál szempontjából, mert felkészült, többfajta skill elsajátítására képes, kritikai szellemű emberek helyett önálló gondolkozásról leszoktatott, parancsvégrehajtó szolgákat teremtenek. Ezt tartom a legsúlyosabb bűnnek, de javában zajlik az emberi élet leértékelése, az egészségügy lerombolása is és egyáltalán a pénzek kivonása a szociális területekről. Hosszú a lista, nagyon hosszú.

És végül valami a saját felelősségről. Az őszödi beszéd ürügyén keltett botrányban sok aljasság volt, de az is kétségtelen, hogy egy politikusnak meg kell tanulnia: a nászágyon se beszéljen arról, hogy hazudott-e valaha is. Annak idején én nyilvánosan arra biztattam a miniszterelnököt, hogy ne mondjon le. Ma úgy gondolom, hogy helytelenül tettem, le kellett volna mondania, át kellett volna adnia a kormányt elegánsan az akkori MSZP valamely posszibilis emberének, aki aztán két évvel később elegánsan elvesztette volna a választást. Akkor is elvesztette volna, ez igaz, de akkor a Fidesz nem olyan óriási választói többséggel jutott volna hatalomra, hogy a hatalmával visszaélve az esélyét is elvegye, hogy a demokrácia szabályai szerint folytatódjék a versengés. Ebben nekem felelősségem van, ha nem is óriási,

hiszen természetesen nem az én biztatásom miatt maradt pozíciójában Gyurcsány Ferenc. De helytelen tanácsot adtam.

Hozzáteszem, hogy azok az óriási erők, amelyek fenntartanak vagy leváltanak egy hatalmat, túl vannak a mindenkori értelmiség kompetenciáján. Nézzük csak meg! Bő évtizeden keresztül viszonylag jó globális gazdasági körülmények között, legyengített ellenzékkel és civil társadalommal, lényegében minden sikerült a Fidesznek, ami-

hez csak nyúlt. Most megfordult a trend, most semmi sem sikerül neki. Szánalmasak a kezdeményezései, szánalmasak a bosszúlépései, átlátszó, amit művel. Változik a helyzet, aminek persze az az egyik döntő oka, hogy gazdasági válság van, és ez a korábbinál is élesebb fényt vet a mindent átjáró korrupcióra. Mindenesetre tizenöt-tizenhat év óta először lehet érezni, hogy van politikai és társadalmi erő, amely nem túri, hogy tovább is az maradjon, ami eddig volt.

Lengyel László: Potyautasok matrózlakomája

Negyvenéves koromig lány diktatúrában éltem. A rendszerváltással megváltozott, és nem gondoltam volna, hogy talán kemény diktatúrában fogom befejezni az életemet. Zsákutcába kerültünk, és ebben bizony benne van a szellemi elit tevékenysége vagy tétlensége. Nem tudtuk megakadályozni, hogy hiába indultunk el Európa és a liberális demokrácia felé, rossz irányba mentünk tovább. Az 1980-as években már a társadalom nagy többsége azt akarta, hogy Magyarország valami módon csatlakozzon Európához. Nem lehetett tudni, hogy rendszerváltás lesz ennek az útja, de azt igen, hogy európaiak akarunk lenni, nem keletiek. Életformában, szellemileg, anyagilag. És most eljutottunk oda, hogy a politikai elit egy része nyíltan meghirdeti: menjünk Európából kifelé, Kelet felé van az utunk. Nem hiszem, hogy a társadalom ezt szeretné. De egy politikai elit ebbe az irányba próbál hajtani bennünket, az nyilvánvaló és borzasztó.

Európa és demokrácia: meggyőződésem, hogy többségben voltak a demokrácia hívei Magyarországon. A magyar társadalom túlnyomó többsége úgy gondolta, hogy jobb lenne nekünk demokráciában élni, mint maradni a diktatúrában. És most, négy évtized múltával a magyar vezető elitnek elege van a demokráciából: felejtjük el, jöjjön a hatékony diktatúra! És kiábrándult a társadalom jelentős része is a demokráciából.

És a harmadik dolog: a nyolevanes évek ellenzéke megkísérelt együttműködni, szót érteni, megpróbálta lezárni vagy legalábbis felfüggeszteni az urbánus-népi ellentétet. Ne gyűlölködjünk! Tárgyaljunk egymással! 1985-ben mind ott voltunk Monoron az ellenzéki csúcstalálkozón: népiek, urbánusok a demokratikus ellenzékéből, reformközgazdászok, '56-osok. Együtt ültünk és beszélgettünk arról, hogy merre menjen tovább Magyarország. Egyezkedés volt a párt reformereivel. '89 őszén

aztán ezek az elitek egymásnak estek. Ha van alapbűn, akkor ez az. Hogy szinte kezdettől fogva nem tudták abbahagyni az acsarkodást, és elfelejtkeztek arról, hogy közösen kéne Magyarországot más, demokratikus európai irányba vezetni.

Az első szabad választások után a parlament tele volt értelmiségiekkel. Az elején még volt egy alapki egyezés, de szinte azonnal elkezdődött a háborúskodás. Csurka István és társai már a kampányban borzasztó dolgokat adtak elő, és kisebbségben voltak ugyan, de a szellemi elitre nagy hatást tettek. Bizonyos értelemben Csurka eszméi mindmáig fertőznek, rájuk ismerhetünk az orbáni világban. Az igazi konzervatívok, mondjuk, Jeszenszky Géza vagy Bod Péter Ákos, a leghatározottabban elhatárolják magukat ettől, és már akkor is abszolút idegen volt tőlük az, ahogy Antall József horthysan úri világába berobbantak Csurkáék a szélsőjobboldali radikalizmusukkal. És az újnylas szellem most is jelen van, nem is lappang, hanem nagyon is hat, meg van fertőzve vele a magyar világ.

A kilencvenes évek elején szükségképpen bekövetkezett a gazdasági válság, hiszen egy egész adóssághegyet örököltünk. És abban a szörnyű helyzetben az elit egyik oldala sem vállalt igazán szolidaritást az alul lévőkkel. Egymillió munkanélküli támadt. Egész városok tűntek el a semmiben. Miskolc, Ózd, Dunaújváros... Gondoljuk el! Közben népi-urbánus háború dúlt a fejük fölött. Odafönt médiaháborút vívtak, közöttük én is. Alul pedig tömegek éltek meg, hogy elvesztették a munkájukat, elvesztették mindenüket. Hajléktalanokkal lettek tele az utcák.

És nem volt, alig volt velük szolidaritás. Emberek naphosszat feküdtek otthon az ágyukon, és azt kellett mondaniuk a gyereküknek: „Nem tudom, hogy a hónap végén mit adok enni.” Nem szólalt meg a gyári szíréna. És erről szinte senki se írt, senki se filmezett, senki se mondott nekik semmit. Ezt nem bocsátják meg. Alapvető társadalmi sérelem, amit az elittel szemben mindmáig éreznek: „Miért nem álltál mellém, miért nem szóltál az érdekemben, miért nem mutattál együttérzést, miért nem kérdezted meg, hogy hogy fogom túlélni a jövő hónapot?” Alig készültek művek erről. Jó, persze, ez túlzás, ott van Almási Tamás Ózd-sorozata, és vannak más filmek, szociográfiák, cikkek is. De igazán figyelemmel kísérjük-e, mi történt Miskolccal, Budapest külvárosaival?

És ugye ezzel párhuzamosan folyt a privatizáció. Ha valami, ez aztán kelthet dühöt, gyűlöletet. Osztálytársak tegnap még egyenrangúak voltak a tisztességes szegénységben. És emezek meggazdagodtak, amazok a sehovába, a semmibe jutottak... Ez nem 2010-ben derült ki, nem Mészáros Lőrincsel kezdődött, már a 90-es évek elején bekövetkezett. Ezt kell figyelembe venni, amikor a vidék ma azt mondja: „Elég volt, döglöjjetek meg!” Azért mondja, mert a termelőszövetkezetek összeomlottak, és a politikai elit nem volt képes értelmes mezőgazdaság-politikát csinálni. Máig nincs érvényes földtörvény. De hát Magyarország a mezőgazdaságára volt büszke, nem?! A vidéki házak legalább úgy néztek ki, mint a városiak. Inkább jobban.

Megszűnt az agrárium és ezzel a vidék eltartóképessége. Megszűn-

tek nehézipari gyárak, amelyeknek már nem volt piacképes termékük. Szükségképpen meg kellett szűnnie sok mindennek, de hol maradt a szolidaritás? Rendben van, el kell bocsátani, de mit adunk helyette? Mit mondasz annak, aki ott áll munka nélkül? Persze, szakmailag világos: nem szabad fenntartani olyan üzemeket, amelyek nem állják meg a helyüket a nemzetközi versenyben. De mi történik több százezer vagy millió emberrel? Velük mi legyen? Ez nagyon súlyos probléma volt. Nem mondhatom, hogy ebben a vonatkozásban minden lehetővé tett az értelmiség. És nézzük csak tovább! A rendszerváltás kárvallottjainak gyerekei lettek az oktatás átalakulásának kárvallottjai. Integráció helyett dezintegráció kezdődött az iskolákban: gazdag gyerekek ide fel, szegény gyerekek oda le! Efölött is elsiklott az elit értelmiség figyelme, annál is inkább, mivel éppen elég baja volt, elvégre a Kádár-rendszerben viszonylag jól tartott magas kultúra is összeomlott, tehát az elit értelmiség egy jelentős része is deklasszálódott. Egyébként velük se volt szolidaritás. Szakmán belül se. Amikor elindultak a leépítések, meg is írtam, az volt a címe, hogy Matróztlakoma. Értsd: elkezdtek egymást fölfalni.

„ – Heten vagytok itt, öt embert még eltartunk. Mondjátok meg, ki legyen az a kettő. – Megmondják. – Már csak hármat tudunk eltartani. Mondjátok meg... – Megmondják. És az utolsó leoltja a lámpát.”

Kivégezték egymást. Egész szakmák nyírták ki saját magukat. Ez volt az újságírásban is. Sorra szűntek meg lapok, szűntek meg fórumok. És saját maguk építették

le magukat. Na mármost ezt nem bocsátják meg egymásnak. Nincs együttműködés? Hát nehéz is azal együttműködni, aki azt javasolta, hogy engem bocsássanak el. És mindent meg is tett, hogy így legyen.

Rosszul vizsgáztunk akkor is, amikor bejutottunk az Európai Unióba és aztán a NATO-ba. Közösen értük el, az elit és a nép. Mi voltunk az első reformország, mi teljesítettünk a legjobban. De mindmáig nem világos, hogy mit akarunk Európában. Mi a feladatunk? Milyen európai ország akarunk lenni? És ezekre a kérdésekre a politikai elit (a szellemi elit asszisztálásával) azt gondolta ki, hogy az lesz a legjobb vagy legegyszerűbb, ha potyautasok leszünk. Vegyük föl tőlük a lehető legtöbb pénzt, cserébe adjuk a lehető legkevesebbet. Amit most az Orbán-rendszer azzal az üzenettel tetéz: „Felvesszük a pénzedet, te meg dögölj meg! Brüsszel tehet mindenről.” Abból élünk, hogy európai pénzeket kapunk, aminek jó részét egyébként a politikai elit ellopja. A társadalom egy idő óta belenyugszik, hogy az urak és hölgyek lopnak. Lopjanak, csak minket hagyjanak békén! Orbán ráépített a Kádár-rendszer jól kialakított hierarchikus érdekek- és értékrendszerére egy ideológiával megtámasztott hatékony intézményrendszert. Az üzenet a régi: mi politizálunk fönt, ti pedig, amíg nem akartok beavatkozni, azt csináltok lent, amit akartok. Lophattok is. De nem nyúlhattok bele abba, amit mi lopunk. Központosított lopás van, tessék tudomásul venni, hogy a hatalom nemcsak erősödik, gazdagodik is. Ebben különbözik egyébként a Ká-

dár-rendszertől. Ott csak hatalmat akartak, elérték, beérték vele. Itt szerezni is akarnak, vagyont gyűjteni a családjuknak, mindent akarnak. A nép többé-kevésbé belenyugodott. Nagyjából biztonságot is adtok, és nem szóltok bele minden nap az életünkbe. Nem mondjátok minden reggel, hogy magyarnak kell lenni, kereszténynek kell lenni, mindennap templomba kell járni, és megfogadni, hogy turáni ősmagyarok vagyunk. Ez nekünk elég. Elviseljük a rendszert. Annál is könnyebben, mivel választás előtt számíthatunk egy kis béremelésre, nyugdíj-kiegészítésre, és amúgy is a rendszertől, az Orbán-Államtól függünk.

Ezt is jól ismerjük a Kádár-rendszerből. Aki jóban van a polgármesterrel, a városon uralkodó öt családdal, az megkapja a kőművesmunkát, lehet iskolaigazgató, aki meg nincs jóban, az lúzer, vessen magára! Tudnia kéne, hogy hol a helye. Ennek megvan a történelmi háttere hagyomány, a módszerek is kifinomultak, csak az a probléma, hogy e rendszer gazdaságilag nem hatékony. Fölélte minden tartalékát, Európából pedig éppen csak csordogál a pénz. A hatalom elkezdett politikailag beavatkozni az emberek életébe, elkezdett erőszakoskodni. Számontartják és számon is kérik, hogy kire szavazol, egyházi iskolába járatod-e a gyerekedet, és így tovább. Beleszólnak az emberek magánéletébe, ez új, korábban nem csinálták. A magyar társadalom ezt nem szereti. És azt se – amiről a legelőjén beszéltem –, hogy Európának hátat fordítva legyünk szívesek átmenni keletre

(...)

Régen nem lehetett úgy értelmiségnek lenni, hogy ha négy-öt magyar összehajolt, ne merült volna föl azonnal, hogy most jöttem Nyírábrányból, és ott ezt láttam, azt láttam. Mire a másik azt mondta: mi pedig éppen kutatást folytatunk Vásárosnaményban, és mi ezt látjuk. Emberek arról beszélgettek egymással, hogy mi van a külvárosban, és mit lehetne tenni, gondolkozunk! És szegényeket támogató alapot hoztak létre. Ma az Iványi Gáborok egyedül vannak. Manapság az értelmiség nagy része nem tud arról, hogy milyen az élet Magyarország mostoha sorsú tájain, úgy kell beszélni róla, mint hogyha Kongóról számolna be az ember. Nincs folyamatos párbeszéd sem, az írók nem is ismerik azt a nyelvet, amelyen a falusi emberek beszélnek. Annak idején azért is jártuk a vidéket, mert tudtuk, hogy országismeret nélkül nem lehet szakpolitikát és lényegében politikát sem csinálni.

Egy Pannónia és egy Hunnia él egymás mellett. A három és fél, négymillió Budapest-központú Pannónia életmódban, jövedelmi és vagyoni minta tekintetében, az oktatás és egészségügy színvonalában, egyszóval mindenben folyamatosan válik el attól a Hunniától, amelyben szegénység van és kirekesztettség az anyagi és szellemi javakból. Régiók emelkedése és süllyedése világtendencia. De ez nem mentesíti a magyar értelmiséget, hogy gondolkozzon, miként lehet javítani a helyzeten, és hasson a politikára, hogy tegye, amit kell. Amit tenni kellene, de nem tesz, már csak azért sem, mert kontraszelektált. Aki elmegy politikusnak, tisztelet a kivételnek, jobbára nem a legtehet-

ségesebb és legjobb ember. A minőségromlás közrejátszik abban, hogy a magyar politika erre a szintre süllyedt. Korábban azért színvonalat kellett mutatni. Már csak nemzetközi okokból ma is jó volna színvonalat mutatni, csak hát pontosan az ellenkezője történik: a magyar nép szégyenévé vált, hogy Orbán Viktorok képviselik. Régen büszkeség volt magyarnak lenni. 1848–49, 1956. Esetleg Kossuth név szerint... 1989-ben az első rendszerváltó kelet-európai ország... Ehhez képest mára sajnos Orbán Viktorról tudja mindenki Európában, Amerikában és a világban, hogy kicsoda, miféle. A magyar választóról pedig az az általános vélemény, hogy megérdemli a sorsát, hányadszor választotta meg Orbánt, saját elnyomóját.

Még a választások előtt el kéne közösen gondolkoznunk, milyen Magyarországot akarunk. Milyen irányba menjünk? Nem elég azt mondani, hogy az eddigieket nem akarjuk. Egyelőre mítoszok és messiások csapnak össze. Kiengesztelhetetlennek látszanak az ellentétek. Hogy akarunk együttműködni? Hogy akarjuk összehozni az egyes társadalmi csoportokat. Én mindenkire arra biztatok, minden szakmát, hogy gondolkozzon el a szakmája a jövőjéről. Már most arról beszéljenek egymás közt, mit fognak csinálni, ne várják meg, hogy egy új kormány felhatalmazottja mondja meg, hogy mit csináljunk. A nyolcvanas évek nagy előnye volt, hogy minden szakma megpróbált kitalálni valamit a pedagógusoktól a filmesekig. Saját

eszünkre kell hagyatkoznunk, és a szakmáknak együtt kell működniük.

Újra kell gondolnunk, milyen nyelven beszéljünk a társadalommal. Egyelőre a mítoszok nyelvén beszélünk. Csodálatos hőszokzok jelennek meg nagy hirtelen, és vezetnek bennünket, mint Csaba királyfi. Ez nem így volt. Korábban a magyar társadalom szkeptikus volt. A *homo kadaricus*, a kádári embertípus nem volt államfüggő ember. Csak a legendák szerint hitte, hogy egy csodálatos hős megjelenik a Hadak Útján, és győzedelmeskedik nekünk, valójában magában, saját erejében és teljesítményében hitt. Az elmúlt évtizedekben nevelkedett, karriert csinált vagy túlélő *homo orbanicus*, az orbáni embertípus államfüggő, mindent fölülről, kapcsolatoktól, lojalitástól vár. Ideje, hogy magunk találjunk megoldást, de ehhez az kell, hogy érezze a magyar társadalom: vele vannak az elitben lévőek. Mindenkinek magába kellene nézni. Mennyire tehet róla, hogy ide jutott Magyarország? Azok is nézzenek magukba, akik otthon a konyhában ketten ülnek. „Biztos, hogy így kellett szavaznunk? Biztos, hogy meg kellett tagadnunk a fiunkat, aki nem volt hajlandó egyetérteni velünk? Biztos, hogy jól döntöttünk, amikor senkivel nem voltunk szolidárisak? Biztos, hogy továbbra is gyűlölnünk kell mindenkit, aki kívülről jön?” A magyar társadalomnak magával is szembe kell néznie. Ez eddig mindig elmaradt.

(A *filminterjúk szövegét gondozta Bognár Róbert*).